
Slottekst Tocqueville Deel-1

*Theo Meereboer & Petra Bolhuis
November 2016 Maieutiek*

Inleiding

We zijn nu aangeland bij het einde van de collegencyclus over de democratie in Amerika waarbij de Amerikaanse democratie centraal heeft gestaan. De verkiezing van een nieuwe Amerikaanse president is de aanleiding geweest om het boek van de Tocqueville deze tien keer de nadruk van de Amerikaanse democratie te geven, terwijl de verkiezingen in Europa dit voorjaar de gelegenheid bieden om in de volgende cyclus de nadruk op de Europese democratie te leggen. Voor ons, Europeanen zijn veel aspecten van de Amerikaanse democratie onbegrijpelijk en in de afgelopen maanden is dat er niet beter op geworden. De manier waarop de Amerikaanse samenleving zich heeft doen kennen in een zo on-Europees beeld als deze verkiezingsstrijd heeft een toenemende nieuwsgierigheid wakker gemaakt naar de sociaal-maatschappelijke motieven die dit soort politiek gedrag mogelijk maken.

Inherente gevaren van de democratie

In de afgelopen colleges hebben we veel aandacht gegeven aan de manier waarop de Amerikaanse samenleving tot stand is gekomen en hoe het Amerikaanse volk zichzelf heeft 'gemaakt' tot wat het nu is. We hebben aandacht besteed hoe de Amerikanen van meet af aan veel moeite hebben gedaan om een rechtvaardige, democratische samenleving te garanderen middels wetgeving en constitutie, maar ook door de private krachten van de individuele burgers in hun eigenbelang, hun religieuze levenshouding en hun onafhankelijkheidsdrang. Doordat we de vroege Amerikaanse samenleving, zoals de stichters van de federatie die vorm hebben gegeven, hebben vergeleken met de huidige situatie, zijn wij in staat geweest om zowel de kracht als de zwakheid van Amerika aan de orde te stellen. De zwakheid van de democratie is niet veroorzaakt door 'fouten' in de manier waarop de Amerikanen vorm aan hun land hebben gegeven; het is inherent aan de fundamenteën van democratieën dat ondemocratische structuren die democratieën gaan teisteren. De Tocqueville heeft dit in een abstracte vorm voorzien, maar hij kon, natuurlijk, niet weten welke reële vorm dit zou aannemen. Hij kon slechts de niet concrete structuur van wat hij voorzag, schetsen. Toch is het een beschrijving die heel adequaat is en die beangstigend nauwkeurig beschrijft hoe het de democratieën vergaat en –wanneer het nog niet gebeurd is- zal vergaan. Tocqueville schrijft dat hij twee grote inherente gevaren ziet waar hij als vriend van de democratie op wil wijzen; het mild despotisme en de tirannie van de meerderheid. Het mild despotisme ziet hij zich vooral manifesteren in Europa, de tirannie van de meerderheid ziet hij als het grootste gevaar voor de democratie in Amerika. We willen ons in deze slottekst dan ook vooral op dat laatste richten en zullen in de slottekst over Europa, bij Tocqueville deel -2, bezig gaan houden met het mild despotisme toen en nu.

Tirannie van de meerderheid

Het leger

De eerste vorm van deze tirannie wordt gevormd door het leger opgevat in de meest ruime zin van het woord. In het boek van de Tocqueville hebben we kunnen lezen dat we een duidelijk onderscheid kunnen aanbrengen tussen het leger en de burgerij. Ook hebben we kunnen lezen dat de uitvoerende macht van de Amerikaanse president in zekere zin beperkt is tot de macht over de 'commerce' en over leger en vloot, waar de president opperbevelhebber van is. In de tijd dat de Tocqueville schreef was dit inderdaad een zeer beperkte machtspositie. Wat opvalt is het feit dat de Amerikaanse president de schijnbaar onverenigbare delen van de samenleving t.w. het militair apparaat en de burgerlijke samenleving in één hand brengt. De geschiedenis heeft ons geleerd dat deze tegengestelde delen van een samenleving gebruik van elkaar kunnen maken. In de negentiende eeuw heeft de buitenlandse politiek van Amerika het leger en de vloot ingezet om handelsbelangen te verdedigen of zelfs op te eisen. In de twintigste eeuw is het al niet anders geweest en de Amerikaanse buitenlandse politiek heeft daarmee altijd een gestalte van handel en militair ingrijpen als delen van één geheel laten zien. In de eerste en ook in de tweede wereldoorlog zien we hoe hett industrieel apparaat van Amerika een versnelde ontwikkeling doormaakt door deelname aan de oorlogsinspanning, waarmee de economische bloei tot grote hoogte werd opgestuwd. Daarin is de geschiedenis wat zij is. Wij hebben geen veroordeling op het oog; wij willen slechts laten zien hoe de uitvoerende macht van de Amerikaanse presidenten bijna onafwendbaar deze gestalte heeft aangenomen. Het militair apparaat heeft daarmee in Amerika een duidelijk andere politieke macht als in de Europese landen.

De economie

Wanneer de Amerikaanse economie in de loop van de tijd uitgroeit tot de grootste economische macht van de wereld, dan wordt ook de macht van de Amerikaanse president de grootste macht ter wereld. De president is verantwoordelijk voor de 'commerce' zowel in de relatie van de Verenigde Staten met de rest van de wereld als van de staten van Amerika onderling en ook in iedere staat afzonderlijk. Dit laatste is met name tot stand gekomen in de periode van en na de 'New Deal'. Amerika is in de afgelopen eeuw tot het rijkste land van de wereld geworden en wie veel heeft, kan veel verliezen. Het gevolg van de toegenomen rijkdom van de Amerikaan is een angst om te verliezen wat hij heeft verworven. Alle verworvenheden van de moderne tijd, financieel, technologisch, cultureel en economisch, hebben de werkelijkheid waarin mensen leven, ingrijpend veranderd. De Amerikaan leeft in een luxe, kan gebruik maken van de digitale snelweg, van alle technologische mogelijkheden van onze tijd en leeft in de overtuiging dat hij, middels werk en arbeid, toegang heeft of kan krijgen tot alles wat hij wil. Het enige wat hem daar van af kan houden zijn externe omstandigheden. Die omstandigheden bestaan voornamelijk uit zaken die hem dwarsbomen in zijn streven naar een betere positie. De Amerikaan zal belemmerende factoren voor zijn streven naar bevrediging van zijn eigenbelang, zijn '*right to the pursuit of happiness*' als een persoonlijke aanval opvatten en als een vijandige daad ervaren.

Veiligheid

Daarmee ontstaat een omkering die eruit bestaat dat alle bedreiging van de persoonlijke leefsfeer van de Amerikaan een bedreiging is van zijn veiligheid. Het leger is er om de veiligheid van de Amerikanen te waarborgen zodat het voor de hand lag dat de macht van het leger zich zodanig uitgebreid heeft dat uiteenlopende bedreigingen door varianten van het leger moesten worden gekeerd. Het gevolg van deze mentaliteit is dat het leger een veel grotere invulling van het mandaat van de bescherming van de bevolking naar zich toe heeft weten te trekken dan in Europa tot nog toe mogelijk is geweest. De '*war on drugs*' en de '*war on terror*' hebben het militair apparaat de ruimte gegeven om zich uit te breiden naar een ongekende macht over de communicatiemiddelen en het vervoer binnen en buiten de Verenigde Staten. De privacy van burgers overal op de wereld is door de

Amerikaanse organisaties die de burgers van Amerika zeggen te verdedigen tegen gevaren, niet langer in tel. In de verdediging van alles waar de Amerikaan waarde aan hecht, verliest hij dat wat hij het allerbelangrijkst vindt: hij verliest de vrijheid van de persoonlijke levenssfeer waar niemand zich mee mocht bemoeien. Hij is, samen met een groot deel van de wereldbevolking, onder een voortdurende controle komen te staan.

Tirannie van de meerderheid en het recht op geluk

Negatieve vrijheid

Een ander aspect van de ontwikkeling van de democratie dat uitloopt of misschien al is uitgelopen op een verlies van vrijheid door de tirannie van de meerderheid, is de zgn. claim-cultuur. Om te begrijpen hoe deze tot stand is gekomen, moeten we het vrijheidsbegrip van de Amerikaan eerst beter begrijpen. Isaiah Berlin heeft het idee van vrijheid uiteen laten vallen in twee vormen, de positieve vrijheid en de negatieve vrijheid¹. In Amerika is de negatieve vrijheid dominant. Kenmerk van deze vorm van vrijheid is het recht om zonder inmenging van overheid of andere burgers het eigen gedrag te bepalen. De autonomie van de Amerikaanse burger bestaat uit deze negatieve vrijheid. Het is deze autonomie die de Amerikaanse burger in staat stelt om zijn geluk na te streven, want alleen hij kan bepalen wat zijn geluk is en alleen hij is verantwoordelijk voor dat geluk. De positieve vrijheid is een vorm van vrijheid die wij in ons land maar al te goed kennen. Ook bij ons heeft ieder individu het recht om zijn geluk na te streven, maar de vorm die dat heeft wordt bepaald door regels en wetten, door voorschriften en verordeningen. Lopen we over de door de overheid bepaalde paden wegen om ons geluk te bereiken, dan is het goed. Doen we dat niet, dan grijpt de overheid in. Een allesdoordringende wetgeving, maatschappelijk werk, Jeugdzorg, de GGZ, reclassering en gevangenis en verplichte psychiatrische zorg zijn voorbeelden van de instanties die ons bewaken op de weg die we bewandelen om onze vrijheid gestalte te geven.

Iedereen is gelijk

Maar terug naar de Amerikaan en diens negatieve vrijheid. Vanuit het empirische wereldbeeld dat de Amerikaan heeft en dat ook verantwoordelijk is voor de kijk op de werkelijkheid in het geval van het leger, ervaart iedere Amerikaan zichzelf als een mens met een Lockiaans potentieel. Iedereen is gelijk geboren, maar kan door de inzet van zijn arbeidskracht bezit, en in tweede instantie, rijkdom en dus geluk verwerven. Wanneer door werk en arbeid een Amerikaan zijn mogelijkheden in de wereld brengt dan is dat zijn optimum. Dat optimum kan worden verpest door onoprechte, onrechtmatige of ondoordachte handelingen van zijn medemens. Neemt een Amerikaan zo'n handeling waar en meent hij erdoor belemmerd te worden, dan spant hij een rechtszaak aan tegen de belemmerende persoon, organisatie of instantie. Wint hij die zaak, dan is er in de jurisprudentie een precedent opgenomen waardoor andere organisaties, personen of instanties er wel voor zullen waken hetzelfde gedrag te vertonen uit vrees voor een veroordeling en een daarbij behorende genoegdoening. Daarmee ontstaat een tirannie die, weliswaar voortkomend uit het gedrag van een enkeling, die toch kan worden geclassificeerd als tirannie van de meerderheid omdat het door iedereen wordt gedaan en opgevolgd.

¹ Berlin, I. (2010). *Twee Opvattingen van Vrijheid* (T. Ausma, vert.)(2e druk). Amsterdam: Boom.

De tirannie van de meerderheid in de nieuwe onoverzichtelijkheid

De meerderheid in tijden van nihilisme

De laatste vorm van tirannie in de Verenigde Staten is er een die het helderst kan worden verklaard met het denken van Nietzsche. Nietzsche maakt op verschillende plaatsen in zijn werk duidelijk dat hij de Westerse cultuur ziet als een eindige manier van leven. Hij stelt dat al in de aanvang van de cultuur bij de Grieken de kiem van de eindigheid kan worden gezien. Van Tongeren heeft aan dit onderwerp een boek gewijd². Hierin laat hij, aan de hand van citaten uit het volledige werk van Nietzsche, inclusief de nagelaten geschriften, zien hoe Nietzsche de kernwaarden van de cultuur voorziet te vervallen waarmee de samenhang uit de cultuur verdwijnt. Deze kernwaarden zijn de eenheid, de waarden en de waarheid. In de afgelopen decennia hebben we kunnen waarnemen dat zowel vanuit de filosofie en de wetenschap als in de samenleving als geheel, de waarden en het geloof in de waarheid ernstig onder druk zijn komen te staan. Hiermee komt ook de eenheid van de cultuur in het geding. Zonder op de bewijsvoering in te gaan aangezien dit te veel uitleg zou vergen in het kader van dit college, nemen we het gedachtengoed van Nietzsche over met betrekking tot het nihilisme, het verlies van eenheid, waarden en waarheid.

Nietzsche beschrijft het verlies aan eenheid als 'God is dood', Lyotard beschrijft het decennia later als 'het eind van de grote verhalen'. Waar het om gaat is de ervaring dat er niet meer een door iedereen gedragen groot verhaal is dat de versplinterde gebeurtenissen van een betekenisverlenende context voorziet. Daar in en daardoor ervaren mensen dat ook de waarheid en de moraal hun connotatie van 'eeuwig en algemeen geldig' verliezen. Daarmee worden eenheid, waarheid en moraal tijdelijke menselijke producten en doet de vraag zich voor hoe we kunnen beslissen tussen conflicterende opvattingen daarover. Het 'doe jij jouw ding, dan doe ik mijn ding' is een tijdelijke onbevredigende oplossing die de democratie die berust op het botsen en schuren van opvattingen en visies vanuit de basis van gelijkheid en welbegrepen eigenbelang bedreigt. Het is in dit verband zinvol om concrete voorbeelden van nihilistische ontwikkelingen te geven, zodat we ons een beeld kunnen vormen van deze complexe beweging.

Wanneer we naar de ontwikkeling van de medische wetenschappen kijken, dan zien we een toename van de medische vermogens in de afgelopen anderhalve eeuw die aan een sprong doen denken. Was anderhalve eeuw geleden de sterfte van mensen nog voor een belangrijk deel te wijten aan infectieziekten, vandaag de dag is die sterfte zo goed als tot nul gereduceerd. Alleen al deze lijn van medische ontwikkeling geeft een verbreking van de moraliteit met betrekking tot het leven die de waarden van voorheen volledig stukslaat. De aanvaarding van de sterfelijkheid en de moraliteit van de rouw rondom dit sterven van jong en oud is goeddeels verdwenen en heeft plaats gemaakt voor discussies over euthanasie op prematuren en de zelfbeschikking over het eigen leven van volwassenen. Ook wordt gesproken van een onrecht met betrekking tot het sterven van kinderen door kanker. Wanneer is een lijden ondragelijk of kunnen we spreken van een 'voltooid leven'. Dit levert worstelingen op om een nieuwe moraal vorm en inhoud te geven, maar levert vooral nog geen algemeen gedragen denkwijze op.

Verlies van waarheid

Ook in allerlei wetenschappelijke discussies zien we hoe wetenschappers uit een en dezelfde discipline verschillende 'waarheden' kennen en daar geen synthese in weten te vinden. Los daarvan is voor de 'gewone' burger de waarheid al geruime tijd verborgen in de veelheid van objecten en kennisstructuren. De aanwas van artefacten en de groeiende openbaarheid van wat tot nog toe in het verborgene gebeurde, levert zoveel informatie op waar niemand meer het overzicht over heeft,

² Tongeren, P. v. (2012). *Het Europese Nihilisme: Friederich Nietzsche over een dreiging die niemand schijnt te deren* (2e druk). Nijmegen: Vantilt.

dat de 'waarheid' in de onbepaaldheid van het grote aantal feiten, structuren en ervaringen van onwetendheid verloren gaat.

Doordat de ene mens een beetje afweet van dit onderwerp en de andere mens een beetje van dat onderwerp weet, is er geen eenheid meer te vinden in de rationaliteit van de waarheid en de waarden. Mensen met verschillende standpunten vinden al snel verschillende statistieken om hun waarheid te bewijzen. Daarnaast is de wereld van informatie zo gestructureerd via *social media* dat we in toenemende mate alleen nog die informatie krijgen die aansluit bij onze bestaande opvattingen. Hier speelt een rol wat de Tocqueville al constateerde in Amerika; als de meerderheid doorslaggevend wordt neemt het gebruik van de vrijheid van meningsuiting af, ook al is er geen censuur. Alleen dat wat de meerderheid koopt wordt gedrukt, of om het naar vandaag te vertalen: dat wat de aandacht lang genoeg vasthoudt om de adverteerder tevreden te stellen wordt op internet geplaatst. Zo kunnen we concluderen dat de waarheid, de waarden en de eenheid verloren gaan.

Minderheden als meerderheid

Een ander aspect dat door Nietzsche wordt geanalyseerd, is de ontwikkeling van de westerse cultuur in een herwaardering van de macht van de sterke naar de macht van de zwakke.³ Het zwakke en zich kwetsbaar ponerende krijgt in de opvatting van Nietzsche een groeiende macht. In een aantal artikelen die handelen over de zgn. millenniumkinderen, de kinderen die zijn geboren vanaf de eeuwwisseling, wordt naar voren gebracht dat deze generatie geen frustratietolerantie meer ontwikkelt⁴. Deze nadruk op kwetsbaarheid en het willen voorkomen van risico's gaat een macht uitoefenen op de democratie. Het leidt enerzijds tot een uitbannen van iedere vorm van onveiligheid die zich in zijn effecten vermengt met de bovengenoemde toename van toezicht, het vermengt zich ook met de claimcultuur, maar het heeft als derde effect dat alles wat als kwetsend kan worden opgevat, wat een mogelijke belediging of een discriminerende opmerking zou kunnen zijn, uit de taal moet worden verwijderd. Deze censuur en zelfcensuur worden vaak benoemd als 'politicor'. Hier komt naar onze mening helder naar voren dat de macht van de zwakke de plaats inneemt van de waarden die voorheen de omgang in samenleving kenmerkten. Het betekent ook dat veel dingen die tot op heden behoorden tot een geaccepteerd taalspel, nu niet meer kan worden gezegd, ongeacht de mening van iemand. Het lijkt daarbij alsof het gaat om het beschermen van minderheden, maar dat begrip wordt zo opgerekt dat ondertussen de meerderheid behoort tot een minderheid. Het is veelzeggend in dit verband dat psychiater Allan Francis⁵ zegt dat we met het nieuwe handboek voor de diagnostiek van psychiatrische stoornissen⁶ voor het eerst meemaken dat de meerderheid van de mensen nu onder de een of andere stoornis valt, waarmee een normaal mens dus statistisch afwijkend wordt.

Dit is een lijn waarin de macht van de meerderheid zich, net als bij de hiervoor genoemde ontwikkelingen, toont als tirannie van de meerderheid. Wanneer iedereen in de publieke ruimte bezig is te kijken waar anderen hem of haar beledigen of tekort doen, blijft er weinig speelruimte over voor het uitwisselen van verschillende visies waar de Tocqueville het zelfreïnigerende effect van democratie plaatst.

³ Umwertung aller Werte in Nietzsche. F. Nagelaten fragmenten(2007)Amsterdam: Boom

⁴ Esther van Fenemahttp <http://politiek.tpo.nl/column/medelijden-met-millennials-of-de-mishandelde-millennials/>

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4516/Gezondheid/article/detail/3444241/2013/05/20/Zijn-wij-allemaal-gek.dhtml>

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM 5) is een Amerikaans handboek dat in de meeste landen als standaard in de psychiatrische diagnostiek dient.

Politics of the household

De Tocqueville betoogt dat mensen in een democratie geneigd zijn om het welbegrepen eigenbelang los te laten, te vergeten, en daarvoor in de plaats het korte termijn eigenbelang motor van het gedrag te laten zijn. Dit korte termijn eigenbelang laat het politieke denken verworden tot wat de Tocqueville *'the politics of the household'* noemt. Hierin is de zorg voor de gemeenschap verworden tot de zorg voor jezelf en de jouwen. Deze tendens wordt in onze tijd versterkt door de toegenomen complexiteit van de samenleving. Waar de Tocqueville nog veel ruimte ziet voor een gezin en familie die de rust biedt van waaruit mensen naar buiten trekken en de publieke ruimte vormgeven, wordt het nu meer en meer een bolwerk waarin je jezelf en de jouwen beschermt tegen de gevaarlijke en bedreigende anderen. De anderen tasten jouw *pursuit of happiness* aan op de wijze zoals we dat ook hebben beschreven bij de claimcultuur. Dan wordt de tirannie van de meerderheid gevormd door een meerderheid die elkaar niet vindt in een democratische ervaring, maar in een argwanende en vijandige publieke sfeer waarin men geen ruimte geeft, maar ruimte eist om de eigen korte termijn belangen te dienen. Welbegrepen eigenbelang dat altijd ook betekent dat men nu afziet van het volledig doorzetten van egoïstische belangen ten behoeve van een groter goed voor de meerderheid in de toekomst, zal in deze sfeer worden gezien als een slinkse poging van anderen om hun belangen te laten prevaleren. Hier treedt een verlies op van wat Tocqueville noemt 'aandacht voor de *res publica*'.

De meerderheid en het onderbuikgevoel

De samenleving wordt in de loop van de tijd zo complex door de groeiende technologie en de structuren die daaruit voortvloeien, dat mensen het overzicht verliezen over wat waar is en welke waarden er van toepassing zijn op situaties, dat de keuzes en oordelen niet langer op rationele denklijnen gebaseerd worden, maar op gevoelsmatige keuzes die de veelvormigheid kennen van onder meer onderbuikgevoelens, intuïtie en sociale gevoelens, gevormd in de opvoeding en voortkomend uit onze biologie. Het gevolg hiervan is dat de politieke betrokkenheid van de burgers vandaag de dag vaak bestaat uit een korte termijn eigenbelang, ingegeven door momentane oordelen. In dit veld lossen waarheid en waarden al te gemakkelijk op en maken plaats voor een nieuw fenomeen: de *bullshitter*⁷. Want wat is de *bullshitter*? Het is de spreker die zich niets gelegen laat liggen aan de waarheid, de waarden of de consistentie van zijn spreken. Het enige wat er toe doet is de impact van zijn of haar woorden op de toehoorders. Een *bullshitter* kiest de woorden zo dat hij of zij gevoelsmatige instemming krijgt van de toehoorders door in te spelen op emotionele affirmatie, want dan is het doel bereikt. "Een *bullshitter*, benadrukt Frankfurt, is dus nadrukkelijk iets anders dan een leugenaar. Een leugenaar is schatplichtig aan de waarheid: die probeert hij te verdraaien of te verbergen. Een *bullshitter* staat onverschillig tegenover de waarheid: het maakt hem niet uit of wat hij zegt waar of onwaar is"⁸.

Het enige doel van de *bullshitter* is macht, instemming van zoveel mogelijk mensen, ongeacht de samenhang, de waarheid of de moraliteit van zijn uitspraken. Behalve Donald Trump is Boris Johnson ook een voorbeeld van een typische *bullshitter* op dit ogenblik. *Bullshitters* kunnen alleen optreden in een tijd waarin het nihilisme hoogtij viert en dit nihilisme is een verschijnsel dat zich voegt bij de analyse van de Tocqueville over het mild despotisme en de tirannie van de meerderheid.

⁷ On Bullshit (2005), Harry G. Frankfurt, <http://www.stoa.org.uk/topics/bullshit/pdf/on-bullshit.pdf>

⁸ De Correspondent 7 juni 2016

De meerderheid en het woedeverzamelpunt

Waarom zou een *bullshitter* zoveel aantrekkingskracht hebben op deze veel mensen. Rob Wijnberg beschrijft Trump als *bullshitter* en zegt dan; “Die houding spreekt kiezers aan die zich de underdog wanen in een door elites geregeerd systeem - de zelfverklaarde 'losers' van de samenleving. Trumps houding is waar zij naar snakken: iemand die voor je opkomt - de grote broer op het schoolplein die jouw vijand in elkaar komt slaan. Niet voor niets zegt Trump letterlijk in bijna iedere speech over zijn tegenstanders: 'I want to punch them in the face.'⁹

Wat Trump en andere *bullshitters*, populistten aantrekkelijk maakt is dat ze enerzijds een beroep doen op het gevoel en gevoel is de waarheid van dat moment. De waarheid van het gevoel heeft niet zoals de rationele waarheid de consistentie over tijd heen nodig om waar te zijn. Je voelt het nu zo en als iemand dat gevoel uitspreekt spreekt hij een waarheid. Daarmee ontkomen *de bulshitters* aan twee belangrijke problemen van de democratie van dit moment;

Enerzijds ontlopen ze daarmee de nuancering en de ingewikkelde werkelijkheid van politieke besluitvorming. Anderzijds geven ze daarmee blik van absolute authenticiteit en voor een meerderheid die achterdochtig denkt dat iedereen uit is op zijn eigen belang en dat mensen die spreken over lange termijn belangen van iedereen daarmee hun werkelijke egoïstische motieven verbergen is authenticiteit een vervanger voor waarheid.

De woede over het aangedane onrecht, de frustratie over de zinloosheid van hun inspanningen lijkt een veilig perspectief te krijgen bij deze figuur die met hen meevoelt. We kunnen dit vergelijken met wat Sloterdijk noemt een woedebank, een woedeverzamelpunt¹⁰. Mensen uit allerlei richtingen delen één ding met elkaar en dat is hun woede en die verzamelen ze onder één noemer. Zoals Arendt ook in haar analyse van het totalitarisme liet zien kwamen in eerder woedeverzamelbanken als het fascisme of het communisme de onvrede van de elite die geen vooruitzichten meer had na de afbraak van de aristocratie en de onderkant van de samenleving die geen vooruitzichten meer had door het gebrek aan arbeid ij elkaar, met als enige gezamenlijke doel het stukmaken van de structuren die hen in deze positie hadden gebracht. Sloterdijk schrijft in 2007 dat hij geen nieuwe woedeverzamelpunten meer ziet, maar juist in het optreden van het populisme van de *bullshitter* zien we een vorm die sterke overeenkomsten heeft met de verzamelpunten in het verleden. Ten eerste het gevoel dat het in ieder geval anders moet dan de status quo. Ten tweede het gevoel dat het allemaal anders moet en dat daaraan gewerkt moet gaan worden.

Het grote probleem van de tirannie van de meerderheid is dat ieder van de boze burgers denkt bij de meerderheid te horen, maar dat er in werkelijkheid heel verschillende soorten korte termijn en lange termijn eigen belang bijeen zijn gebracht onder één noemer. *Lets make America great again*, kan een opmaat zijn om de verschillende groeperingen van rijke witte republikeinen tot boze white trash uit hun bekrompen *politics of the household* te lokken naar een publiek domein. Het probleem is, dat als dat niet lukt met een beroep op een lange termijn doel, het wellicht kan leiden tot het zoeken van een gezamenlijke vijand om de woede op af te wentelen. Trump heeft de geest uit de fles gehaald, mensen die dachten dat hun waarheid nooit gezegd zou worden voelen zich gehoord en verwoord. Als *bullshitter* kon Trump al deze opvattingen zonder enige knieval voor consistentie of waarheid naast en door elkaar hanteren. Als politicus en president van de Verenigde Staten zal hij zich moeten invoegen in een waarheidsvertoog, de vraag is hoe zijn achterban daarop zal reageren.

⁹ idem

¹⁰ Sloterdijk, P. (2007). *Woede en Tijd: Een politiek-psychologisch essay* (H. Driessen, Vert.). Amsterdam: Sun.

Herstel van de democratie

De elite aan de macht

De tegenreactie op het populisme is een beroep op een weldenkende elite. Dat zien we bij de Grieken en dat lezen we bij Ortega Y Gasset in zijn zorg over het populisme in de twintiger jaren¹¹. De vraag is echter wie die elitemens zou moeten zijn? Tocqueville zegt terecht dat een aristocraat zich wellicht van nature meer zorgen maakt over het publieke domein, maar hij stelt ook dat de meerderheid beter af is in een democratie, maar vooral we kunnen niet achterwaarts de toekomst in. Er is een economie van gelijken en in die economie is het verwerven van welvaart voor iedereen belangrijk geworden. De aristocratie met haat (schijn van) belangeloosheid is niet meer de groep waarvoor geld geen rol speelt. De aristocratie van vandaag de dag is de groep rijken waarvoor geldt wat van baken wel eens wordt gezegd ze zijn 'to big to fail', maar dat zijn ze niet door bezit, maar door cumulatie van rijkdom. Die rijkdom wordt verdiend op een markt en daarmee zijn ze net als iedereen uit op hun korte termijn eigenbelang. Doordat geld verdiend wordt in multinationals heeft deze elite wellicht meer dan de kleine man een lange termijn visie maar deze visie bestaat niet uit een eigenbelang dat ook met de belangen van de meerderheid van mensen gedeeld wordt. Het kan in het lange termijn eigenbelang van een multinational zijn om mensen werkeloos te maken of een land te vervuilen en daarmee is hun rol niet meer vergelijkbaar met de rol van de aristocratie ten tijde van Tocqueville. Daar kende de elite het afzien van eigen genoegens omdat het (bezit van het) land van generatie op generatie voorop stond, nu kan het behoud van het kapitaal van iemand vragen om het land te vernietigen. Een alternatief wordt vaak gezocht in het weldenkende deel van de natie de intellectuele elite, maar daar zijn twee bezwaren tegen; ten eerste zijn ook zij deel van de vrije markt. Ten tweede weten we dat ook of wellicht juist de intellectuele voorhoede er enorm naast kan zitten, denk aan Lenin of Heidegger. Ten derde omdat het instellen van een elite een einde aan de gelijkheid maakt en daarmee het einde van dat wat we wilde redden namelijk de democratie. Met Tocqueville constateren we dat we niet achteruit de toekomst in kunnen.

De wapens van de Tocqueville

Tocqueville gelooft in religie als hoeder van de persoonlijke zeden, gelijkheid in de democratie en een gebrek aan tegenstanders waardoor je geen grote oorlogen hoeft te voeren. Met name die eerste pijler heeft zwaar te lijden gehad onder de secularisatie en het verschuiven van het vertoog van zingeving naar nut. Wij denken dat we niet zozeer de religie maar wel de zingeving weer een plek op het publieke domein moeten geven. Idealisme, menslievendheid en waarden zijn geen softe begrippen die verhullen dat we allemaal elkaars wolf zijn. Die Hobbesiaanse gedachte geeft onvoldoende ruimte aan de typisch menselijke behoefte om in een veilige groep te functioneren. Het terugbrengen van mensen tot autonome individuen die als economische eenheid functioneren is een neo-liberale misvatting die van dezelfde ernst is als de behavioristische psychologie. Waar in de laatste stroming mensen werden gedepriveerd van complimenten en aanrakingen omdat dit het leerproces zou verstoren, worden in het neoliberalisme emoties als compassie en zingeving afgedaan als verhullingen van het korte termijn eigenbelang. Dat is een bedreiging van de democratie omdat vertrouwen dat de ander ook bijdraagt noodzakelijk is om mensen te laten afzien van hun korte termijn eigenbelang voor het grotere geheel. Gek genoeg lijkt het wel alsof we vandaag de dag dit soort gevoelens alleen nog mogen tonen bij rampen en natuurgeweld.

¹¹ Ortega y Gasset, J. (2015). *De Opstand van de Massamens (D. Boosma, Vert.)*. Rotterdam: Lemniscaat.

Persoonlijk oordeelsvermogen

“Het privéleven is in democratische tijden zo actief, zo druk, zo vol met verlangens en werk, dat er voor mensen bijna geen energie of tijd overblijft voor het politieke leven.(...)Liefde voor publieke rust is dikwijls de enige politieke hartstocht die deze volken nog hebben” (Tocqueville, 2012, p. 726)

We hebben het er allemaal qua democratie wel een beetje bij laten zitten de laatste tijd. Lage opkomsten bij verkiezingen en nauwelijks leden bij politieke partijen. Niet in de laatste plaats door het cynisme van de actieve generatie die politiek op de barricaden stond in de jaren 60- en 70- is er het beeld ontstaan dat (politieke) actie voeren geen zin heeft. De laatste opleving in de vorm van *Occupy* gaf ook al weinig geloof in het nut van actie. Maar dat oordeel ondermijnt ons en het is niet waar. We hebben ten opzichte van de generaties voor ons fantastische vooruitgang geboekt door acties uit het verleden en vandaag de dag worden door jongeren veel acties gevoerd die wij van de oudere generatie vaak niet zien omdat ze buiten ons blikveld plaatsvinden. Het gaat niet om de erkenning op zich, maar om de fnuikende invloed die uitgaat van de boodschap dat actief politiek bezig zijn geen zin heeft. De *res publica* is van ons allemaal. Van vrouwen emancipatie tot het homo huwelijk, van slaafvrije chocolade tot Urgenda, het zijn effecten van het gebruik maken van je democratische rechten die er niet om liegen. Als we elkaar en onszelf de boodschap geven dat we geen invloed hebben blijven we thuis en worden we achterdochtige uitdragers van de *politics of the household*. Ja, er is van alles mis, van graaiende bankiers tot draaiende politici, maar de democratie is nog steeds de best mogelijke optie. *Two cheers for democracy*.